

ตำนานบ่อพันขัน

สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง

การค้นพบแหล่งโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์มากมายที่บ่งบอกถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองในอดีตตามเส้นทางของลำเสียวใหญ่กลางทุ่งกุลาร้องไห้มีแหล่งโบราณสถานกระจายอยู่ตามริมน้ำ บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้มีความสำคัญต่อวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมืองโบราณบ่อพันขัน ที่มีแหล่งหินตัดขนาดใหญ่ที่เชื่อว่าน่าจะถูกตัดไปเพื่อนำไปก่อสร้างศาสนสถานหลายแห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และน่าจะมียุมากกว่าสามพันปีมาแล้ว แหล่งหินตัดบริเวณนี้น่าจะมีความสำคัญไม่น้อยกับเส้นทางอาณาจักรเจนละ เพราะจากการศึกษาภูมิภาคนี้โดยรอบพบว่า เส้นทางที่เชื่อมโยงกับบ่อพันขันไปสู่แหล่งโบราณสถานนั้นอยู่บนระนาบของลำเสียว ลักษณะของโบราณสถานทุกแห่ง ที่ถูกนำมาแกะสลักทับหลังอย่างงดงามอลังการตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และจากการศึกษาภูมิภาคนี้โดยรอบไม่มีแหล่งใดที่มีหินลักษณะอย่างนี้ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ จึงเชื่อว่าหินทรายแดงที่ถูกลำเสียวมาเพื่อก่อสร้างชั้นล่างปราสาทและแกะสลักทับหลังของโบราณสถานทั้งหลายน่าจะลำเสียวมาจากบ่อพันขันและลำเสียวตามลำน้ำเสียว โดยใช้แพล่องแล้วใช้ช่างลากต่อจากลำเสียวขึ้นสู่แหล่งก่อสร้างตามสถานที่สำคัญ เช่น ปราสาทหินทรายแดง ซึ่งเป็นปราสาทหินที่ถูกฝังตัวอยู่ในดิน ยอดก่อด้วยศิลาแลง, กู่คันธนาม, กู่พระโกนา เป็นปรางค์สมัยขอมเรื่องอำนาจ สร้างในสมัยพุทธศตวรรษที่ 15-16, กู่กาสิงห์, กู่บ้านเมืองบัว หลักฐานซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมเก่าสืบเนื่องมาเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมแองโกลาและที่โดดเด่นคืออาณาจักรเจนละของกัมพูชาที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรขอมช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 มีหลักฐานที่น่าจะเชื่อถือได้คือ กู่คันธนาม กู่บ่อพันขัน กู่พระโกนา กู่กาสิงห์ กู่บ้านเมืองบัว และบ่อพันขันหรือบ่อน้ำพันขัน ที่เป็นแหล่งหินตัดขนาดใหญ่ และบนแผ่นหินยังมีบ่อหินที่เชื่อว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อีกนัยหนึ่งเชื่อว่ามีลักษณะคล้ายช่องโยนิของพระนางอุมา มีน้ำใสออกจากตาน้ำช่องหินอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นบ่อน้ำจืดแห่งเดียวที่เกิดท่ามกลางน้ำเค็มบริเวณโดยรอบบ่อน้ำเป็นร่องหินที่ถูกตัดช่องผ่าเป็นหมากรุกให้น้ำไหลไปทั่วพื้นที่ บ่อพันขันเป็นสิ่งมหัศจรรย์และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีตำนานเล่าขานมาพร้อมกับเมืองจำปาขันในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ จากประวัติศาสตร์และนิทานตำนานพื้นบ้านอีสานทำให้ทราบว่บ่อพันขันเป็นดินแดนเมืองโบราณ ซึ่งเคยรุ่งเรืองมาในอดีตหลักฐานที่ชัดเจนคือ พระธาตุพันขัน ปราสาทหินทรายแดงและแหล่งหินตัดขนาดใหญ่ บริเวณบ่อพันขันที่ชาวบ้านเรียกว่าตราจิวระโหมคัลลาคี เมื่อกาลเวลาเนิ่นนานแหล่งหินตัดได้กลายเป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ของชุมชน เมื่อต้นปี 2524 กรมชลประทานได้สร้างทำนบขนานเล็กขึ้นทำให้น้ำท่วมแหล่งหินตัด ชาวบ้านที่เคยทำนาเกลือก็เปลี่ยนอาชีพมาทำประมงน้ำจืดแทน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังเชื่อว่าแหล่งหินตัดตรงนี้เป็นสถานที่ที่พระโหมคัลลาคีเสด็จลงมาปราบพญานาคเมื่อคราวที่ขึ้นมาสู้กับพญานากอินทรียักษ์พิษกระจายไปทั่วท้องฟ้า ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนไปทั่วถึงกับลูกตากระเด็นออกมาข้างนอก ปัจจุบันเรียกว่าบ้านตาเถรซึ่งเพี้ยนมาจากบ้านตาเต็น พระเถระเจ้าผู้มีเมตตาได้อธิษฐานจิวระคลุมนาคลงใต้พื้นบาดาลแล้วประทับบาทไว้ พร้อมกับอธิษฐานขี้นวลข้างชายจิวระกลายเป็นบ่อน้ำจืดขนาดเล็กให้ชาวบ้านได้ชำระพิษนาค บ่อน้ำมีลักษณะรอยแตกเหมือนครกตำข้าวของชาวบ้านขนาดกว้าง 6 นิ้ว ลึก 12 นิ้ว ชาวบ้านนิยมเรียกว่า น้ำสร้างครก

อาจเป็นเพราะมีขนาดเท่าครก เรียกเป็นทางการก็คือบ่อพันขัน เพราะใช้ขันตักน้ำเท่าไรก็ไม่หมดและเมื่อตักขึ้นแล้ว น้ำก็จะไหลขึ้นมาแทนที่ในลักษณะเดิมอีก ซึ่งแตกต่างจากน้ำซับหรือน้ำพุโดยทั่วไป น้ำในบ่อพันขันจะมีรสจืดสนิท ท่ามกลางน้ำเค็ม ด้วยความตั้งใจที่อยากจะให้โบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์ยังคงอยู่เพื่อเยาวชนรุ่นหลัง พระปลัดอำพร กุสลจิตโตและหัวหน้ากิ่งอำเภอหนองฮีพร้อมด้วยชาวบ้านดงเย็นได้เข้าพัฒนาพื้นที่ พร้อมทั้งนำ โครงการเข้าเสนอต่อสภาตำบลเด่นราษฎร์ อนุมัติเป็นแหล่งเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยได้รับความอุปถัมภ์จากพระครู โสภณวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดอัมพวัน ประธานศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน 19 จังหวัด ในการพัฒนาพื้นที่ จึงนับได้ว่าบ่อพัน ขันเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของชุมชนที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่เพื่อลูกหลานในอนาคตต่อไป

บ่อพันขัน แหล่งโบราณสถานพื้นที่ร้อยจิตใจของคนในชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้เป็นพื้นที่แหล่งอารยธรรมที่สำคัญ มีลักษณะเป็นบ่อน้ำขนาดเล็กบนหินทรายแดง กว้าง 6 นิ้ว ลึก 12 นิ้ว มีน้ำใสไหลออกมาตลอด รสชาติจืดสนิท ทั้งที่อยู่ท่ามกลางแหล่งหินเกลือใต้ดินพื้นที่ดังกล่าวนอกจากจะเป็นสถานที่ร้อยรัดจิตใจของชุมชนแล้ว ยังเป็น ศูนย์การค้าและแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ในอดีต ซึ่งถือเป็นศูนย์การค้าเกลือที่สำคัญของชุมชนไทย ลาว และ เขมร การทำเกลือนับเป็นอาชีพที่สำคัญของคนทุ่งกุลาร้องไห้ในยุคแรกเริ่มเมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว และแหล่งต้มเกลือที่สำคัญที่สุดของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้คือ บ่อพันขัน ตำบลเด่นราษฎร์ กิ่งอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด แล้วยังทำ สืบเนื่องมาเท่าทุกวันนี้ด้วยเทคโนโลยีนับพันปีมาแล้วไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงช้ามาก

นอกจากที่กล่าวแล้ว บ่อพันขันยังเหลือร่องรอยของการทำกิจกรรมร่วมมากมายของชุมชนในเขตหมู่บ้าน
ตาเนร บ้านหนองมะเหียะ บ้านหนองจาน บ้านหนองมะดุม บ้านตาแย บ้านหญ้าหนอง บ้านหนองคุณ
บ้านม่วงหวาน บ้านเด่นราษฎร์ และบ้านดงเย็น เหลือให้ศึกษาโดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่อยู่ภายในกับความสัมพันธ์
ภายนอกในเขตพื้นที่บ่อพันขัน ซึ่งหากไม่มีการปฏิสัมพันธ์แล้ว คงไม่มีการผลิตเกลือกันอย่างใหญ่โต จนนำไปสู่การ
ผลิตเพื่อส่งขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนรอบๆ พื้นที่การผลิตเกลือแห่งนี้ อีกด้านหนึ่งพื้นที่บ่อพันขันถือเป็นแหล่งหิน
ตัดขนาดใหญ่ที่ชุมชนสมัยโบราณน่าจะตัดเพื่อนำไปก่อสร้างศาสนสถานที่อยู่เรียงรายลำเสียวพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อาทิ
กุ๋คันธนาม อำเภโพนทราย กุ๋พระธาตุพันขัน กุ๋พระโกนา อำเภสุพรรณภูมิ กุ๋กาสิงห์ กุ๋บ้านเมืองบัว อำเภเกษตร
วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จเยี่ยมมณฑลอีสาน เคยดำรัสไว้ว่า หากใครมามณฑลร้อยเอ็ดแล้ว
ไม่เคยเห็นบ่อพันขันก็เท่ากับว่าไม่ถึงร้อยเอ็ดหลักฐานที่สนับสนุนให้เห็นถึงความสำคัญบ่อพันขันอีกชั้นหนึ่งคือการ
ขุดพบฐานศิวิลิ่งจารึกด้วยอักษรปัลลวะที่กล่าวนามพระเจ้าจิตรเสน ที่ดอนขุมเงิน บ้านหนองคุณ ตำบลเด่นราษฎร์
กิ่งอำเภหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด แสดงให้เห็นถึงศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญด้วยความสำคัญทางประวัติศาสตร์
และสภาพที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจนี้เอง ทำให้กลุ่มชนได้อพยพเข้าสู่พื้นที่มากขึ้น และส่งผลต่อการผลิตเกลือมากขึ้น
ตามลำดับและผลิตกันอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีการสร้างชลประทานขนาดเล็กเพื่อกักเก็บน้ำไว้สำหรับอุปโภคบริโภค
และการเกษตร หมู่บ้านทำอ่างเก็บน้ำบ่อพันขันเมื่อปี พ.ศ.2524 เกิดเป็นอ่างเก็บน้ำบ่อพันขันขึ้น ซึ่งการสร้าง
ชลประทานขึ้นนับเป็นการปิดฉากตำนานการทำเกลืออย่างถาวรของชุมชนแห่งนี้ และด้วยเหตุผลที่ว่าจะมีการกั้น
เขื่อนเพื่อให้ราษฎรในพื้นที่ทำการเกษตร แต่ความจริงแล้วน้ำที่กั้นไว้กลับมีรสเค็มไม่สามารถนำน้ำไปทำการเกษตรได้
ส่งผลให้กลุ่มชนเกิดการเคลื่อนไหวแรงงานสู่ภูมิภาคต่างๆ มีการนำเข้าสู่ของนานาชนิดกระทั่งระบบความเชื่อ หรือ
แม้แต่เรื่องการแต่งงานด้วยเป็นเหตุให้โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป

